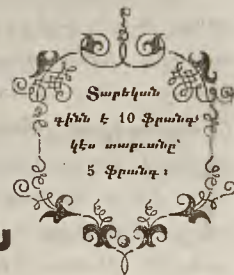

ԵՌՌՌՌՍ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 25.

1863

Զ. ՀԱՏՈՐ

Աղբյուրն ժողովրդականը:

(Հարստահանութիւն:)

ակայն հիւանդութիւնն այնչափ յառաջ գացած էր, որ արուեստին բովանդակ ճիգը փութ կ'ելէր: Աերջապէս ֆուռնիէ տեսաւ որ ալ յոյսը բոլորովին կտրելու է: Ուստի դեղերը մէկդի ձգեց, եւ թող տուաւ որ հիւանդին ամենայն հաճոյքն ու միտքն եկածը կատարեն: Աս հրամանին վրայ սկսաւ Տիւրէ հագար ու մէկ բաղձանքներ յայտնել. բայց իր ագահութիւնը թող չէր տար որ նոյններն ի գործ ալ դնէ:

Այսպէսով տասնուհինգ օր անցաւ: Աւրդուհի միշտ նոյն համբերութիւնը կը ցուցնէր. կնքահօրն ագահութենէն պատճառած թշուառ վիճակին վրայ կը ցաւէր, զինքն առանց թշնամանելու: Բժիշկն աղջկան աս բարի բնաւորութիւնները՝ հիւանդին ըրած ամէն մէկ այցելութեան աւելի աղէկ դիտելու առիթ կ'ունենար: Ասանկով անոր վրայ իսկզբանէ վեր ունեցած գութն օրըստօրէ կ'աճէր եւ իրեն աւելի մեծ գրգիռ մը կ'ըլլար ամէն հնարք բանեցնելու որ հիւանդը մահուանէ ազատէ. որովհետեւ Տիւրէ աշխարհքիս վրայ աղջկան միակ պաշտպանն ու նեցուկն էր:

Անոր մեռնելէն ետքը Աւրդուհի ինչ պիտ'որ ըլլար: Աս ստոյգ էր որ իր կնքահօրը հարստութենէն բան մը ձեռք ձգելու յոյս չունէր. որովհետեւ Տիւրէ չընկալ տեղերը բնակող Ստեփանոս Դրիգոյ անուամբ հօրեղծօրորդի մ'ունէր, որն որ հարուստ վարձակալ էր, եւ անոր հետ բարեկամական յարաբերութեանց մէջ կը գտնուէր:

Դրիգոյ՝ որն որ երբեմն երբեմն Տիւրէին այցելութեան կու գար՝ իր ժառանգութիւնը ձեռք

բերելու ինչչափ ժամանակ մնացած ըլլալն իմանալու համար, հիւանդութեան ամենէն աւելի սաստկացած վայրկեանին իր կնոջը հետ վրայ հասաւ: Ինք ալ ան խորամանկ գեղացիներէն էր, որոնք մասնաւոր կոպտութիւն կը ձեւացընեն, որպէս զի ուրիշներուն առջեւ կասկածելի չըլլան եւ ըսածնին տարակուսի տակ չձգուի: Հօրեղծօրորդին նոյն վիճակին մէջ տեսած ատեն, սկսաւ լալ ողբալ: Իսկ հիւանդն անոր լացքն ընդմիջեց՝ ըսելով որ Բան մը չէ, քանի մը օրէն բոլորովին կ'անցնի:

Իրաւ է, ըսաւ Դրիգոյ, ասոր վրայ շատ կ'ուրախանամ. . . . Ուրեմն ինք զինքդ աւելի աղէկ կը զգաս:

Աւելի աղէկ, աւելի աղէկ, կրկնեց Տիւրէ թոթովելով:

Շատ լաւ, պատասխանեց մէկալը, որն որ տարակուսական եղանակաւ մը հիւանդին երեսը կը նայէր. չիվայլեր որ աղէկ մարդիկ հիւանդ ըլլան. . . . Անտարակոյս բժիշկն եկած է:

Ամէն օր կու գայ, պատասխան տուաւ մեր ագահը:

— Ի՞նչ կ'ըսէ:

— Կ'ըսէ որ բան մը պէտք չէ ընել, եւ ամենայն ինչ կարգի կը մտնէ:

Այ, այ, կը տեսնես, հօրեղծօրորդի, ըսաւ Դրիգոյ խռոված իրօք ամուր կաղմուածք ունիս. կ'երեւայ որ հիւանդութիւնը ցրտառութիւն մըն է:

Այո, այո, ըսաւ Տիւրէ, որն որ ուրիշները համոզել կ'ուզէր թէ հիւանդութիւնը խիստ թեթեւ է, որպէս զի ասով ինքն ալ նոյնին վրայ համոզուի. զօրութիւնս միայն տեղը չէ, բայց ան ալ կու գայ:

Զօրութիւնդ հաստատելու համար քեզի բան մը կը բերենք, ընդմիջեց Դրիգոյին կինը, կողովէն մաքրուած սագ մը եւ երեք լեցուն շիշ գինի հանելով: Ահաւասիկ մասնաւորապէս քեզի համար գիրցուած է. եթէ ասկէ ուտելու ըլլաս, ստուգիւ ստամոքսդ կը զօրանայ:

Տիւրէ շիշերուն ու սագին վրայ հայեցուածք մ'արձակեց: Մեր ագահն ինք իրմէ ելաւ, մտածելով որ առանց գանգ մը ծախք ընելու՝ աղէկ մը

կրնայ ուտել խմել: Անմիջապէս Վարդուհին կանչեց, պաշարն իրեն ցուցուց եւ ըսաւ որ Սիրելի ազգականացս հետ կ'ուզեմ կերակուր ուտել: Աղջիկը հնազանդեցաւ, մանաւանդ բժշկին տուած հրամանը յիշելով որ բաղձացածը կրնայ ուտել:

Շուտ մը խորոված սագին հոտովը հիւանդին խուցը լեցուեցաւ: Տիւրէ առանց ծախքի եղած կուշուրին մտածութեամբը հոգի առաւ, սեղանն անկողնին քովը պատրաստել տուաւ. եւ երկայն ատեն ակորժակը յաղեցուցած չըլլալուն, աս անկնկալ կոչուեքին քաղց ու ծարաւ կը զգար: Դրիգոյ անոր գաւաթը լեցուց. հիւանդը գողգոջուն ձեռքով մը գինին անմիջապէս պարպեց եւ երկրորդ անգամ լեցընել տուաւ:

Գինին ու կերակուրը՝ հիւանդութիւնը ծանրացնելու տեղ, իսկզբան անդ երեւցաւ որ անոր տկարացած զօրութիւնը կողքուրեցին ու կենդանացուցին, այնպէս որ անկողնին վրայ նստաւ, բայց աչուրները կէս գինովութենէ մը կը փայլէին. սկսաւ բարձրաձայն իր գաղափարներուն վրայ խօսիլ, ազգականներուն ձեռուրները թօթուել, միօրինակ կըրկներով թէ Գուբ իմ ճշմարիտ ազգականներս էք եւ իրենց խորհուրդ տալով թէ ինչպէս պէտք են իր փոքր ժառանգութիւնը գործածել: Դրիգոյ եւ իր կինն ի գութ շարժած՝ արցունք կը թափէին: Վերջապէս ըսելով որ քաղաքը քիչ մը գործք ունին եւ խոստում տալով որ ճամբայ ելլելէն յառաջ վերջին բարեւը տալու գան, ելան գացին: Անոնց դուրս ելած վայրկեանը՝ ֆուռնիէ վրայ հասաւ, եւ տեսաւ որ հիւանդը խորամանկ աչքով մը ետեւէն կը նայէր, մինչեւ որ բոլորովին աներեւոյթ եղան. մէկ կողմանէ ալ գինւոյ գաւաթը կը պարպէր եւ վրանին հեգնական եղանակաւ մը կը ծիծաղէր:

Ուրեմն, դրացի, ըսաւ բժիշկը զարմացած, կ'երեւայ թէ լաւադոյն էք:

Լաւագոյն... թոթովեց Տիւրէ՝ կէս գինով. այո՛, այո՛, խիստ լաւ եմ՝ իրենց ճաշն ուտելէն ետեւ: ... Ա՛յ, այ՛, այ՛, ժառանգութիւնս առնելու համար կը քծնին... սագերով... եւ գինւով, Ամենայն ինչ կ'ընդունիմ ես...: Միշտ ընդունելու է, քաղաքավարութիւնն ասանկ կը պահանջէ:

Անանկ է նէ, հարցուց ֆուռնիէ ժպտելով, կը կարծէք որ իրենց ցուցուցած սէրն ու բարեկամութիւնը շահագիտութիւն մըն է:

— Շահագիտութիւն, կ'ըսէք, դրացի. մէկին դիմացը հազար առնելու պայմանաւ փոխ մըն է...: Զիս ապուշի տեղ կը դնեն, կարծեն որ կը խաբեն, ինչու որ իրենց գինին խմեցի եւ սագը կերայ... ան սագը՝ զորն որ ինծի համար մասնաւոր գիրցուցած են եղեր, ինչպէս որ կինն ըսաւ: Ո՛հ, ո՛հ, տեսնե՞ք որ ետքի ծիծաղողն ո՞վ կ'ըլլայ:

— Ուրեմն միտք ունիք անոնց անկալութիւնը փուճ հանելու:

— Ինչո՞ւ չէ... ունեցած քիչ մը բանիս տէրն եմ, կարծեմ... ուզածս կրնամ ընել. եւ եթէ հարուստ ազգականներուս տեղ՝ խեղճ աղջկան մը ձգել ուզեմ...:

Վարդուհի օրիորդի՞ն, ըսաւ երիտասարդը, խօսքն ընդմիջելով. ո՛հ, եթէ աս բանս ընէք, բոլոր պատուաւոր մարդիկ ձեզի իրաւունք կու տան:

Դռնապանն ուսերը վեր վերցուց: Ի՞նչ, ըսաւ թոթովելով, պատուաւոր մարդիկ իմ կ'ենչ հոգս են: Միակ զուարճութիւնս ան է, որ ան կոպիտն... ու իր կինը խաբեմ:

Ասոր վրայ Տիւրէ սկսաւ բարձրաձայն ծիծաղել. բայց մէկէն վրան խղուրեցը մը գալով, կոնքի վրայ ինկաւ: Ֆուռնիէ ասանկ գէպքի մը մէջ պահանջուած ամէն միջոցներն ի գործ դնելով, հիւանդին ինք իրեն եկաւ, սկսաւ խօսիլ. սակայն շուտ մը առաջինէն աւելի սաստիկ կարկամութեան մը մէջ ինկաւ: Երիտասարդ բժիշկը զարհուրանօք տեսաւ որ շնչարգելութիւնը կամաց կամաց հոգեվարքի կը փոխուի: Ուստի Վարդուհին շուտ մը ժողովրդապետին խաւրելով, ջանաց հիւանդին հասկըցընել թէ ինչպիսի վտանգաւոր վիճակի մէջ կը գտնուի:

Ի՞նչ, Պարոն ֆուռնիէ, գէ՞շ եմ, ըսաւ հիւանդը գողգոջուն ձայնիւ մը: Վտանգ կայ... եթէ վտանգ կայ նէ, իմացուցէք...: Մեռնելէս յառաջ... գաղտնիք մ'ունիմ ըսելու...:

Զրուցեցէք, պատասխանեց երիտասարդը:

Ուրեմն կայ եղեր, ըսաւ Տիւրէ՝ ինք իրմէ ելած...: Ա՛լ յոյս չկայ...: Ո՛հ, այնչափ աշխատութեամբ եւ վշտերով ժողոված հարստութենէս պէտք եմ ուրեմն բաժնուիլ, ամենայն ինչ ուրիշներուն ձգել... ամենայն ինչ... ամենայն ինչ:

Ագահը յուսահատական ուժգնութեամբ մը կը ձգտէր: Ֆուռնիէ Վարդուհւոյն վրայ խօսք բանալով՝ զինքը հանդարտեցընելու կը ջանար:

— Այո՛, զինքը տեսնել կ'ուզեմ, միմռաց Տիւրէ, խեղճ աղջիկ...: Իրմէ ամենայն ինչ յափշտակել պիտ'որ ուզեն. սակայն բանն ապահովուցուցած եմ... միայն թէ փնտռելու է...:

Ո՞ւր տեղ, հարցուց ֆուռնիէ, գէպ իրեն ծռելով:

Ա՛յ, դեռ... յոյս... կայ... հառաչեց Տիւրէ...: Ըսէք... ունեցածս... տկարութիւն մըն է... անանկ չէ:

Ձեր սանն ո՞ւր պէտք է փնտռէ, կրկնեց երիտասարդը, հոգեվարին աչուրներուն հայելոյ պէս փայլելու տեսնելով:

— Պատուհանը... բացէք... թոթովեց մեր ագահը... կ'ուզեմ տեսնել...: — Պարտեղ գացէք... հոն վարը... ջրհորին ետեւը... խոյակին տա...:

Ա՛լ ձայնը մարեցաւ... բժիշկը տեսաւ որ հիւանդը քիչ մ'ատեն ալ չըթուներ կը շարժէր,

իրրեւ թէ խօսք արտաբերել ուղէր. բայց բան մը չէր լսուեր: Զղաձգական սարսուռ մը դէմքն այլալեց, ետքէն ամենայն ինչ դադրեցաւ: Տիւրէ մեռած էր:

Վարդուհի քիչ մը ետքը ներս մտաւ, լուր բերելով որ ժողովրդապետը չէ գտած: Կնքահօր մահն իրեն անկեղծ ցաւ պատճառեց, որովհետեւ մինչեւ նոյն ատեն զինքը հոգացող միակ մարդն անիկայ էր:

Երկրորդ օրը Դրիգոյ եւ իր կինն իմանալով որ ժառանգութիւնը ձեռք ձգելու ժամանակը հասած է, աճապարելով եկան, աւելի հանգուցելոյն ընչեցը վրայ ունեցած իրաւունքն չկորսնցնելու, քան թէ անոր նկատմամբ ունեցած պարտքերն կատարելու համար: Ասոնք տունն իրենց գրաւեցին, մեռելին գլխու բարձին տակը պահուած բանալիները յափշտակելով: Ետքէն Դրիգոյ՝ իր կինը ժառանգութեան վրայ իբրեւ պահապան ձգելով, յուրաքանչիւրութեան համար պէտք եղած բաները հոգալու գնաց: Մինչեւ որ մեռելը դադարէն մեջ դրուեցաւ, Վարդուհի անոր քովը մնաց, առանց գեղացի կնոջ բերնէն կարեկցութեան կամ քաջալերութեան խօսք մը լսելու:

Աղջիկը քաջասրտութեամբ յուրաքանչիւրութեան չուին հետ մինչեւ գերեզմանոցը գնաց. բայց ի դարձին՝ ալ առաջին դօրութիւնը կտրած էր: Դրան սեռամբ որ հասաւ, ներս մտնելու սիրտ չըրաւ: Դրիգոյ եւ իր կինն արդէն ետ դարձած ու սկսած էին մէկիկ մէկիկ իրենց ժառանգութիւնը զննել. պահապանները բոլոր բացուած եւ կահ կարասիքը տակնուվրայ եղած էին...: Վարդուհին աս տեսարանէն արտաքայ կարգի այլալեւով, դրան քովը քարէ նստարանին վրայ նստաւ, եւ գլուխը ծնկուրներուն վրայ ծռած՝ սկսաւ լալ:

Քիչ մը ետքը իր անունը լսելով, աչուրները վեր վերցուց եւ տեսաւ որ Պարոն ֆուռնիէ քովը կը կենար: Երիտասարդն իրեն հարցուց թէ ինչո՞ւ համար դուրսը կը կենայ, եւ զինքը յորդորեց որ ներս մտնէ եւ քաջութեամբ յաղթէ զգացած ցաւին:

Ցաւը, ըսաւ իրեն, դառն գեղերու կը նմանի. լաւագոյն միջոցը՝ զանոնք մէկէն խմելն է. դանդաղելով՝ ցաւն աւելի կը սաստկանայ:

— Թողութիւն ընէք, Պարոն, ներս չմտնելու պատճառը՝ ցաւ չիմանալու համար չէ. հապա վասն զի կը վախնամ որ մանելովս՝ ներսիններուն նեղութիւն չպատճառեմ:

— Ի՞նչ, եկած են:

— Հրամար էք, եւ Պարոն Լըպլան իրենց հետ է:

— Ան յառաջուն նոտարը, որն որ խարդախութիւն ընելուն համար՝ դատապարտուած էր:

— Կամաց խօսեցէք. կրնայ լսել:

Ֆուռնիէ կամացուկ մը ներս նայելով, տեսաւ որ Դրիգոյ եւ իր կինը պահապանները պարպելու զբաղած էին:

Ո՛հ, Աստուած, ամենայն ինչ կ'առնուն, գոչեց: Իրաւունք ունին, պատասխանեց Վարդուհի հանգարտութեամբ մը:

Խնդիրն ասոր վրայ է, ըսաւ ֆուռնիէ, մէկէն ներս մտնելով:

Պաշտօնէն ինկած նոտարը, որն որ նոյն միջոցին հանգուցելոյն պահապանին մէջ գտնուած մեծ թերթակալէ մը թղթեր դուրս կը հանէր, ետ դարձաւ նայեցաւ:

Կեցէք, Պարոն, գոչեց երիտասարդը, աս մուրհակները քննելը ձեզի չիյնար:

Ինչո՞ւ համար, հարցուց Լըպլան:

— Որովհետեւ կրնայ ըլլալ որ մեռելին ժառանգութեան վերաբերող թղթեր ըլլան:

Ի՞նչ կ'ըլլայ եղբւր, գոչեց Դրիգոյ, ժառանգութեան իրաւունքը մերը չէ՞ մի:

Ի՞նչ գիտէք, պատասխանեց ֆուռնիէ. կարելի չէ որ Տիւրէ կտակ ձգած ըլլայ:

Կտակ, կրկնեցին գեղացին ու իր կինը՝ վարհուրած իրարու նայելով:

Կտակը ձեր քովը գրած է, հարցուց Լըպլան՝ մեղմ ձայնիւ մը:

Ըսածէս աս չիհետեւիր, պատասխանեց բժիշկը. բայց հանգուցեալն ասոր նկատմամբ իր միաքն ինծի յայտնապէս իմացուցած է:

Անտարակոյս հրամանքնիդ ժառանգութեամբ ձգուած պարգեւի մը կը սպասէք, պատասխանեց Լըպլան՝ հեղեղական քաղաքավարութեամբ:

Աս խօսքիս բժիշկը կարմրելով, խօսքն իմ վրաս չէ, Պարոն, ըսաւ անհամբերութեամբ, հայտնի Տիւրէին սանին վրայ:

Հա՛, Վարդուհույն համար է, ընդմիջեց Դրիգոյն կինը՝ բարձր ձայնիւ. կ'երեւայ թէ հրամանքնիդ անոր աղգականն էք, որ իր շահուն ասանկ վրէժխնդիր կ'ըլլաք:

— Իր բարեկամն եմ, տիկին:

Երկուքն ալ, թէ այն ու թէ կինը կոպիտ բրբիջ մը հանելով զինքն ընդմիջեցին:

Անանկ է նէ հրամանքնիդ իր կողմանէ գործակալութեան թուղթ պիտ' որ ունենաք, գոչեց Լըպլան:

Միտքս հաստատուն դրած եմ, ըսաւ ֆուռնիէ՝ ուղղակի պատասխան տալ չուզելով, որ կըրցածիս չափ, ամէն կերպ միջոցներով անոր իրաւունքը յարգել տամ: Թէպէտ եւ օրէնսգիտութիւն սորված չեմ, սակայն գիտեմ, Պարոն, որ ասանկ գէպքերու մէջ օրէնքները զանազան կարգաւորութիւններ սահմանած են, որոնք պէտք են կատարուիլ: Մեռելին ժառանգութիւնն առնելէն յառաջ՝ գիտնալու է թէ որո՞ւն կ'իյնայ:

Իսկ եթէ մենք հիմակու հիմայ առնելու ըլլանք, ըստ Լըպլան թերթակալին թղթերը զննելն յառաջ տանելով:

— Ան ատեն օրէնքը բռնաբարելնուդ համար՝ կրնան ձեզմէ համար պահանջել:

Միացածն որիչ անգամ:

ԱՐԱՐԵՍՏԱՐԱՆ

Անցեալ սալորսն Լոնտոնի համալսարանական արտեստից տեսարանին վրայ ընդհանուր տեսութիւն:

Քսանութիւններուդ բաժնին մէջ դիմացնիս կ'ելլեն դաստիարակութեան գրքերն ու միջոցները, տղոց խաղալիքներն եւ այլն: Աս բաժնին ամենէն աւելի առատ օրինակ խաւրած էր Գերմանիա, որն որ տղու խաղալիքներ շինելու արուեստին ու զարմանալի աւժանութեան մէջ զամէնքը կը գերազանցէ: Պերլինէն ամենէն ընտիր ձգականէժէ ամուսններ խաւրուած էին: Անգղիական բաժնին ալ շատ հետաքրքրական բաներ ունէր. օրինակի աղագաւ Կոնիքս Մանոյ ըստուած գործիք մը՝ տղոց դաշնամուր զարնել սորված ատեն աղէկ դիրք մ'առնել վարժեցընելու համար. մէքենայ մը՝ երաժշտական խաղերու գրքին թղթերն ոտքին միջոցովը դարձընելու. անթիւ անհամար պրբենարաններ ու գրքեր, կոյրերու համար գրելու մեքենաներ ու բազմապատկութեան քուէ (շաբ) մը: Անգղիական դասագրքերն ամբողջ ու կատարեալ ներկայացուած էին: Ինչպէս կ'ենթադրուի, աշխարհացոյց տախտակներն ալ պակաս չէին. առանձինն պանծալի յիշատակութեան արժանի է քէօլէր Պերլինցեոյն բարձրաքանդակ երկրագունտը, նոյնպէս 13 քառակուսի ոտք մեծութեամբ Մոն Պլան լերան բարձրաքանդակ պատկերը: Վիեննայի աշխարհագրական հիմնարկութեան աշխարհացոյց տախտակներն ալ մեծ ընդունելութիւն գտան: Սակայն աւստրիական բաժնին բուն զարմանալի մէկ մասը կը կազմէին Հիրլլ բժշկին անդամազննական կազմածները: Բովանդակ աշխարհքիս գիտնականները յայնմ միաբանեցան, որ նոյն ժողովածոյքը՝ թէ օրինակներուն ընտրութեամբն ու թէ վարպետ եւ ճարտար գործուածքին պատճառաւ՝ աշխարհքիս վրայ իր նմաններուն մէջ միակ ու առաջինն է: Գաբուրըդ Իտալացի քահանան հեռագրական այբուբեն մը գտած է, շատ տղոց մէկտեղ առանց գրքի կարդալ սորվեցընելու համար:

Երեսներուդ բաժնին մէջ հանդէս հանուած էին կահ կարասիք: Աս բաժնին մէջ ընդհանրապէս աւելի պերճութեան եւ արուեստին՝ քան թէ ընտանեկան պիտոյից միտ դրուած էր: Կարելի է բովանդակ արուեստից տեսարանին մէջ հասարակ բազմոց կամ աթոռ մը չկար. ասոր հակառակ պերճութեան ու զարդի պատկանեալ կարասիներու արտաքոյ կարգի բազմութիւն մը հանդէս հանուած էր: Հոս կը յիշատակենք Մոգունտիայի շքեղ ու թեթեւ աթոռ:

Ներք եւ Թոնէդ Վիեննացի կահագործին ծուռ փայտէ շինած կարասիները: Ետքինը նորերս գտնուած արուեստից ձիւղ մը կը կազմէ, եւ նոյնը գտնողներն երկու զատ զատ գործարաններու մէջ նոյն տեսակ փայտէ կահեր շինելու համար 800 հոգի կը զբաղեցընեն: Նոյն գործարաններուն մէջ տարին 70,000 աթոռ կը շինուի, որոնց չորսին երեքը՝ դրսի երկիրները կը խաւրուին: Իտալացի բաժնին մէջ աչքի կը զարնէին դրուագելու եւ յախճապակեայ (ֆոլիէ) գործուածքները, եւ մասնաւորաբար Բիէգր-Տիւր քաղաքին թագաւորական յախճապակեայ գործուածքները շատ զարմանալի ու ճարտարարուեստ են ու միջին դարու գործուածքներուն կը հաւասարին: Մեծ մտադրութիւն գրգռեցին նաեւ Մարգինէդի Դուրիցեոյն ճամբորդութեան կարասիները, որոնք այնպիսի արուեստական կերպով կը ծալուին, որ ամբողջ սենեկի մը կարասին միջակ մեծութեամբ անտուկի մէջ կրնայ ամբողջուիլ:

Երեսներուդ բաժնին կամ երկաթէ ու մետաղէ գործուածքներուն բաժնին մէջ շատ հետաքրքրական ու զարմանալի բաներ կային: Ամենէն յառաջ դիմացնիս կ'ելլեն Անգլիայի կղզակները: Ով որ կրակէ ապահով արկղ մ'ունի, անիկայ անտարակոյս Զըպպ, Պրամաճ ու Հըպպս դարբիններուն անունները կը ճանչնայ: Ասոնք Լոնտոնի ան երեսելի դարբիններն են, որոնք նոյն արկղները հնարած են ու այնպիսի վարպետութեամբ կը շինեն, որ միայն Ամերիկացիք ասոր մէջ իրենց դիմացը կրնան ելլել: Զըպպ անունի դարբինին ժողովածոյքը 300 իրարմէ բոլորովին տարբեր կղզակներ կը բովանդակէր: Ասոնց մէջ ամենէն աւելի մտադրութիւն գրգռեց երկու կենդինար ծանր կղզակ մը, այնպէս բարակ ու վարպետ գործուած, որ նոյն իսկ տիկնանց ժամացոյց մը անոր չէր կրնար հաւասարիլ. նոյնպէս իբրեւ զարմանալիք կը նկատուէր մատանւոյ համար շինուած 16 կերատ (բլաթ) կշռող բանալիով կղզակ մը: Կղզակներու մէջ զարմանալի նոր գիւտեր կային. օրինակի աղագաւ դարբին մը կղզակ մը շինած էր, որուն սկիզբն ալճեպրայի թուոց փոխադրութեան վրայ հիմնուած է. եւ 244,140,125 կապ (combinaison) ունի: Սակայն ասիկայ գրեթէ ոչինչ էր՝ Լոյսէլին կղզակին համեմատութեամբ, որն որ 45,864,714,248 կապ ունէր: Առաջին (1851ին) արուեստից տեսարանին ժամանակ Պրամաճ դարբինն իր շինած ստակի մէկ արկղին մէջ 100 սղեւղին դրած էր, զորն որ անոր խոստացաւ տալ, որն որ նոյն արկղը կարող կ'ըլլայ բանալ: Ամերիկացի մը վրան երկու օր աշխատելէն ետքը կըրցաւ բանալ: Աս անգամ Հըպպս ու Ալէյ դարբինները 300 ոսկի խոստացան տալ անոր, որն որ իրենց շինած ութը նիգով կղզակը կը բանայ, եւ նոյնը քննելու եօթը օր ժամանակ տուին. սակայն ոչ ոք կրցաւ բանալ: Ստոյգ է աս անգամ Ամերիկացիք չկային:

Վղապակներէն ետքն ամենէն աւելի մտադրու-
թեան արժանի են երկաթէ թելերը. մինչեւ հիմայ
չէին կրցած առանց միջահատութեան այնպէս երկայն
թելեր շինել, ինչպէս աս անգամ քանի մը կեր-
տարանապետներ ցուցուցին: Ընդհանրապէս երկաթէ,
արուրէ, պղնձէ ու անագէ շինուած գործուածքնե-
րու մէջ Անգղիա առաջինն է. իսկ ասոր ներհակը
Գաղղիա անագապղնձէ գործուածքներու մէջ շատ
յառաջ գացած է: Պարպրտիէն Փարիզցին այնպիսի
վարպետ գործուածքներ հանդէս հանած էր, որոնք
հին ժամանակուան գործուածքներուն հետ կրնան
մրցիլ: Նոյնպէս մեծ ընդունելութիւն գտան Տիթմար
Վիէննացւոյն ընտիր գործուած կանթեղները: Նոյն
գործանոցը 500 հոգիէն աւելի կը զբաղեցընէ, եւ
շինած կանթեղներուն կէսը դրսի երկիրները, այս-
ինքն՝ Սպանիա, Իտալիա, Հոլանտա, Ռուսաստան,
Շուէտ, Անգղիա ու Ամերիկա կը խաւրէ:

Վ Ե Ր Ե Մ Ե Մ Ե Ր Ե Մ Ե Ն

Իտալիայի համաժողով պատմութիւնը:

Ը.

Իտալիայի մէջ գաղղիական մեծ յեղափոխութեան
ատենէն սկսեալ՝ պատահած դէպքերը:

Բ . Մ Ի Զ Ո Յ

1815—1850

(Վերջ):

Ինչպէս պատմութիւններէն դիտենք՝ Սիկիլիա
կղզւոյն բնակիչքը սկզբնաբար այլ եւ այլ ցեղերէն մէկ
եղած տաքարին մարդիկներ են, որոնք շատ տարիներէ
վեր ահամայ Նեապոլոյ տէրութեան տակ կը մնային,
բայց երբեք անոր վրայ գոհ չէին: Յեղափոխականք աս
բանս դիտնալով, այլ եւ այլ հնարքներով ու միջոցներով
ստորին ժողովուրդը տէրութեան դէմ գրգռելու եւ
ապստամբեցնելու կը ջանային: Այսպիսի հնարքները
կամաց կամաց ժողովուրդեան վրայ ազդեցութիւն ընելով,
յեղափոխութեան սկսելուն ծամբաները կը պատրաս-
տուէին: Վերջապէս եկաւ հասաւ 1848 տարին, որուն մէջ
Յունուար ամսոյն 12ը, որ երկրին Փերդինանդոս Բ. թա-
գաւորին ծննդեան օրն էր, յեղափոխականաց յուսացա-
ծին կամ պատրաստածին համեմատ՝ ամէն բան երեւան
պիտ'որ գար կամ որոշուէր: Ինչու որ բոլոր տէրու-
թեան մէջ ժողովուրդը մեծ յուսով կը սպասէր՝ որ թա-
գաւորն աս օրը նշանաւոր պիտ' որ ընէ իր հպատակաց
շատ մեծ ազատութիւններ ու իրաւունքներ տալով:
Թագաւորն աս բանիս վրայ եւ սչ խորհուրդ մը ունէր.
միայն յեղափոխականք աս յոյսը ժողովուրդեան մէջ տա-
րածած էին, որպէս զի ետքը թէ որ աս յոյսը պարապի
էլէ, ինչպէս որ պիտ' որ էլլէր, ժողովուրդն ոտը հանե-
լու առիթ ունենան: Երբ որ նոյն օրն ամենեւին առանց
թագաւորական հրովարտակի մը անցաւ ու ժողովուրդեան
յուսացածը չկատարուեցաւ, Մեսսինայի ու Բալերմոյի
բնակիչքը կատաղութեամբ ոտք ելան ու ապստամբու-

թեան դրօշ կանգնեցին. եւ քիչ ատենուան մէջ ապ-
ստամբութիւնը բոլոր Սիկիլիա կղզւոյն վրայ տարածե-
ցաւ: Թագաւորական զօրքը, որ 6000ի կը հասնէր,
Գասպէլամարէ ամրոցին մէջ, իսկ ապստամբները Բալեր-
մոյի մէջ իրարու հետ կը պատերազմէին: Վերջապէս
թագաւորական զօրաց հրամանատարը տեսնելով որ զօր-
քը յոգնած ու լքած է ու ապստամբաց յաղթելու յոյս
չկայ, զամէնքն ալ նաւերը դնելով՝ ցամաք երկիրն ան-
ցաւ: Ետքը կղզւոյն ուրիշ տեղերն ըլլող զօրքերն ալ
Նեապոլիս անցնելով՝ բոլոր կղզին ապստամբաց ձեռքը
մնաց, որոնք շատ մը առժամանակեայ կառավարութիւն
մը դրին՝ կղզւոյն քանի մը երեւելի անձինքներէն կազ-
մած, որոնց գլուխ կամ գահերէջ եղաւ Ռուճճերոյ Սեդ-
գիմոյ իշխանը:

Սիկիլիայի մէջ եղածներուն լուրերը Նեապոլի
հասնելով ու ժողովուրդը հանկից դարձող զօրաց վի-
ճակը տեսնելով, սկսաւ ահու դողու մէջ իյնալ. մանաւ-
անդ որ յեղափոխականք սուտ լուրեր կը տարածէին թէ
Սիկիլիացիք խել մը նաւերով Նեապոլիս գալու վրայ են՝
իրենց թշնամիները (Նեապոլսեցիները) ջարդելու հա-
մար: Ժողովուրդը կը յուսար՝ որ թագաւորն աս խու-
վածեանց վերջ տալու համար՝ Յունուարի 25ին (որ ի-
րենց մէջ նշանաւոր օր մին էր,) անշուշտ նոր ու ազատու-
կան սահմանադրութիւն մը կը հրատարակէ: Բայց նոյն
օրն աս բանս չկատարուելով՝ ասդին անդին սկսան ապս-
տամբութեան նշաններ երեւալ: Վերջապէս թագաւորը
բաներուն ետքի սահմանը հասած ըլլալը տեսնելով,
(1848. Յունու. 29.) բաղձացուած սահմանադրութիւնը
հրատարակեց, որուն վրայ Նեապոլսեցիք գոհ եղան ու
մեծ ուրախութեամբ ընդունեցան. իսկ Սիկիլիացիք գոհ
չըլլալով՝ ապստամբութիւնը կը շարունակէին:

Նեապոլոյ թագաւորը սահմանադրութիւն տալէն
ետքը, Սարդինիայի Կարոլոս Ալբերդ թագաւորն ալ
(Փետր. 8.) իր ժողովուրդեան (Statuto անուամբ) նոր սահ-
մանադրութիւն մը հրատարակեց, որն որ ըստ զլիաւոր
մասանց (երկու սենեակներու սկիզբ ունեցող) Գաղղիա-
կան սահմանադրութեան նման էր: Նոյն օրերը (Փետր.
17.) նա եւ Գոսկանայի մեծ դուքսն իր երկրին համար
սահմանադրութիւն մը տուաւ, իր հրովարտակին մէջ ա-
ռանձինն յիշելով՝ որ իր նախորդները Լեոբոլտոս Ա. ու
Փերդինանդոս Ա. իրենց ատենները նոյնը խոստացած
ըլլալով՝ ինք անոնց խոստումը կը կատարէ:

Քանի մը ամիս առաջ (1847. Հոկտ. 5.) Լուզ-
գայի Կարոլոս դուքսը՝ զանազան անհաճոյ դէպքերէն
ստիպելով, իր պզտիկ երկիրը (զորն որ Բարմայի Մարիամ
Լուիզ դքսուհւոյն մեռնելէն ետքը՝ Բարման ինք առնե-
լով՝ պիտ'որ թողուր, ինչպէս ուրիշ տեղ գրած ենք,) հիմակուրէն
Գոսկանայի մեծ դքսին թողուց: Ասոր վրայ
նոյն մեծ դքսին ու Մոսկենայի դքսին մէջ վեճ ծագե-
լով, աս ետքինը նոյնին մէկ մասը զօրքով գրաւեց: Բայց
դեռ վեճը չլմցած (Դեկտ. 18.) Բարմայի դքսուհին
Մարիամ Լուիզ (Նաբոլէոն Ա.ին այրին) մեռնելով,
Լուզգայի Կարոլոս դուքսն՝ ըստ գաշանց՝ Բարմայի երկի-

ըր ժառանգեց ու խոստացաւ իր հպատակաց սահմանադրութիւն մը տալ:

Իսկ Պիոս Թ. քահանայապետը, որն որ ազատական նորոգութիւններ ընելու մէջ՝ Իտալիայի միւս տէրութիւններուն առաջին օրինակը տուած էր, վերջապէս հարկադրեցաւ մինչեւ ետքի վայրկեանը կատարել չուզածն ի գործ դնել: Ուստի իր կարգինալներուն հետ խորհուրդ ընելէն ետքը՝ (1848. Մարտ 15.) բաղձացուած Սահմանադրութիւնը հրատարակեց: Աս քահանայապետական կամ Հռոմէական սահմանադրութեան գլխաւոր մասերը հետեւեալներն էին: Կարգինալաց ժողովը՝ քահանայապետին անձէն անբաժան հոգեւոր կամ եկեղեցական ծերակոյտ մը կը մնայ. իսկ աշխարհական իրողութեանց մէջ օրէնք դնելու համար խորհուրդ ընելն երկու (աշխարհական) սենեակներու կը յանձնուի: Երկու սենեակներուն անգամները տարին երեք ամիս ժողովուած կը մնան. քահանայապետն իշխանութիւն ունի զանոնք ժողովելու, սենեակները գոցելու, նա եւ բոլորովին լուծելու: Սենեակներն իշխանութիւն ունին տուրքերը սահմանելու, տրուելու օրինաց վրայ խորհուրդ ընելու եւ վճիռ տալու. բայց աս օրէնքները քահանայապետէն հաստատուելէն ետքը օրինաց զօրութիւն կ'ունենան: — Ասոնցմէ զատ աս սահմանադրութեամբ գրող քննութիւնը կը վերցուի, միայն եկեղեցական գրող քննութիւնը կը մնայ, տուրքերէն ազատ ըլլալու առաւելութիւնը կը ջնջուի եւ ուրիշ քանի մը նոր քաղաքային կարգեր կը հաստատուին: Քահանայապետն աս սահմանադրութիւնը հրատարակելէն ետքը եկեղեցական պաշտօնեաներուն երեքը հանեց ու անոնց տեղ երեք աշխարհական պաշտօնեաներ գրաւ:

Վերը գրեցինք՝ որ Աւստրիա Իտալացոյց ազադակին ու տրտուռին համեմատ քահանայապետին կողմանէ եղած բողոքն ու ծանուցումն ընդունելով՝ Ֆերրարայէն իր զօրքը ետ կանչեց: Սակայն ասով Իտալացոյց կատաղութիւնն Աւստրիայի դէմ չհանդարտեցաւ. Իտալիայի ուրիշ կողմանց ժողովուրդները թողունք, նոյն իսկ Աւստրիայի տակ ըլլող Լոմբարտեան-Վենետական գաւառներուն բնակիչքն ալ ամէն Իտալացոյց խորհուրդներուն ու ղեկայմանց մասնակից ըլլալով, Աւստրիայի իշխանութեան տակէն ելլելը, Աւստրիայի տէրութիւնն Իտալիայէն բոլորովին դուրս հանելը՝ բոլոր սրտով կը փափագէին ու աս փափագն ամէն առթի մէջ յայտնի կը ցուցնէին: Իսկ կայսերական կառավարութիւնը շատոնցուրէն աս բաներու տեղեակ ըլլալով իր Իտալական երկիրներուն համար քանի մը ազատական նորոգութիւններ ընելու կը հակեր: Բայց աս բանիս կատարումն աւելի հանդարտ ժամանակի մը թողուլը պատշաճ սեպեց, որպէս զի չկարծուի թէ եղած ապստամբական ցոյցերէն վախնալով ազատական կարգաւորութիւններ ընելու հարկադրած է: Կառավարութիւնն ասանկ մտածած ատեն՝ իր Իտալացի հպատակներն իրենց ազգային ղեկավարաց հետեւելով, այլ եւ այլ հնարքներ մտածելու սկսան՝ աւստրիական տէրութեան կամ գեր-

մանական իշխանութեան դէմ ունեցած՝ ահաճութիւնն ու ատեղութիւնն գործքով ցուցնելու համար: Ի սկզբան անգ աս գործքերն աննշան բաներ էին. ժողովրդեան գրգռիչները կամ առաջնորդները (1848. Յուն. 1.) իրենց ազգայնոց արգելեցին՝ որ տէրութեան վիճակաւորին (ֆէաւֆօ) մասնակից չըլլան ու ծխախոտ ծխելէն բոլորովին դադրին: Աս կարգաւորութեան Լոմբարտեան-Վենետական քաղաքներուն ամէն բնակիչքը զարմանալի միաբանութեամբ հպատակեցան: Միլանի, Վերոնայի, Պերկամոյի, Պրեշիայի ու Բաւիայի մէջ ամէն Իտալացիք ծխախոտ քաշելէն դադրեցան ու վիճակի խաղը բոլորովին վերջացուցին: Ասով ալ գոհ չըլլալով, կ'ուզէին այն քաղաքներուն մէջ գտնուող Գերմանացիներուն ալ ծխելն արգելել: Երբ որ տեղ մը ծխող մը կը տեսնուէր, ժողովուրդը բաղձութեամբ անոր գլուխը ժողովուելով՝ կ'արգելուր. եւ եթէ կայսերական ղեկավարներէն մէկն իր գլանիկը («կէպ») ձեռքէն նետելու կ'ընդդիմանար, կ'ուր ու շփութութիւն կ'ելլէր: Միլանի մէջ (Յուն. 3.) այսպիսի պատճառէ մեծ կ'ուր մը ելաւ, որն որ սաստկանալով՝ այնչափ կոտորած եղաւ, որ քաղքին ճամբաները վերաւորեալներով ու դիակներով ծածկուեցան: Ասանկ տխուր դէպքեր Բաւիայի, Բատուայի ու Պերկամոյի մէջ ալ պատահեցան. անանկ որ Իտալիայի ղեկավարական հրամանատարը Ռատոնցիի ստիպեցաւ (Փետր. 23.) բոլոր Լոմբարտիա պատերազմի վիճակի մէջ կամ պատերազմական օրինաց տակ հրատարակել: Իսկ Վենետիկի երկրին բնակիչքն աս ատենները դեռ գրեթէ բոլորովին հանդարտ կը կենային:

Բաներն աս աստիճանի հասնելէն ու յեղափոխական շարժումներն Իտալիայի ամէն դիրքը յաճախելու սկսելէն ետքը՝ գրեթէ ամէն Իտալական տէրութիւններն իրենց զօրքերը կարգի դնելու եւ սրպիսի եւ իցէ պատերազմի պատրաստ կենալու սկսան: Աւստրիա Իտալիայի մէջ իր զօրաց թիւն ըստ կարի շատցուց. Սարդինիա 60000 զօրքով ու 300 թնդանօթով Գիլիսիայի եղբքը մօտեցաւ. Գոսկանա ու Հռոմ իրենց քաղաքային պահպան զօրաց զնդերն ամրացուցին: Եւ երբ որ ամէն բան անանկ հանգամանաց մէջէր՝ որ պղտիկ դէպք մ'ալ բաւական պիտ'որ ըլլար Իտալիայի թերակղզին պատերազմի դաշտի դարձնելու, այն պղտիկ դէպքին տեղ ուրիշ մեծ ու զարհուրելի պատահարներ, այսինքն՝ յառաջ Գաղղիայի ու ետքէն Աւստրիայի կամ Վիեննայի եւ Հունգարիայի յեղափոխութեանց փոթորիկները սաստկութեամբ փրթելով, Իտալիայի մէջ ալ շատոնցուրէն վախցուած հրդեհը բորբոքեցաւ, որն որ երկու երեք տարիի չափ աւելի կամ նուազ սաստկութեամբ անոր շատ տեղերն այրեց տոչորեց: Աս տարիներուն (1848. 1849. 1850.) դէպքերուն մանրամասն պատմութիւնը հանդիպած օրերուն Երոյնքս լրագիրն ի սկզբանէ մինչեւ վերջը դրած ըլլալուն, հոս մեր աս լրագրին համար նոյններուն պատմութիւնը զանց կ'առնենք *:

* Տես նա եւ Պատմ. քաղաքակ. Եւրոպ. Տերութ. Հատ. Դ. Էջ 283—301:

ՊԵՏԱԿԱՆ

Գարդնոյ իւր գիշերացիս այցելութիւնը:

Անցեալ դարերուն պատմութեան մէջ անանկ զարմանալի դէպքեր կը պատմուին, որոնց վրայ՝ եթէ մէկը հիմակուան աշխարհքիս դիւքին ու յարաբերութեանցը նայելով՝ դատաստան ընել ուզէ, հարկաւ անոնց ճշմարտութեան վրայ տարակուսելու է. ուր որ նոյն առեւտրուն հանգամանայը հմուտ եղողը, թէեւ դէպքին վրայ զարմանայ, սակայն դէթ ստուգութեան վրայ չ'երկբայիր:

Աս կարգին կը վերաբերին նաեւ նոյն ժամանակուան աւազակապետներէն գործուած գողութեան խել մը դէպքեր: Ասանկ աւազակապետներուն ամենէն համբաւաւորներէն մէկն է Գարդուշ, որն որ 1693ին Փարիզ ծնած է: Ասոր վրայ պղտիկութենէ վեր փոքր փոքր գողութիւններ ընելու մեծ հակում մը կը նշմարուէր: Իր անարժան գործքերուն համար դպրոցէն մերժուելէն եւ հօրը տնէն վռնուելէն ետքը, զնաց Նորմանտիայի մէջ եղող աւազակաց գնդի մը յարեցաւ. քիչ մը ետքն ալ Փարիզի մէջ եւ անոր շնորհապատր դառնող աւազակաց գնդի մը գլուխն անցաւ, կենաց ու մահու բացարձակ իւրաւունքն իրեն միայն պահելով: Շատ տարի այսպէս իր վնասակար արուեստն յառաջ տարաւ, մինչեւ որ 1721ին պանդոկի մը մէջ բռնուեցաւ: Թէպէտ եւ իր ընկերներուն անուններն իմանալու համար զինքը տանջեցին. սակայն բերնէն խօսք մը չկրցան որաւ: Ա'երջապէս երբ որ անիւներով տանջելու տեղը բերին, աչուրները մէյ մը չորս դին պտրտուց, յուսալով որ իր ընկերները զինքն ազատեն. բայց ինք զինքը խաբուած տեսնելով, իր գործակիցները յայտնեց, եւ ետքը անտարբերութեամբ մը 1721ին Նոյ. 28ին գահճի ձեռքով մեռաւ: — Հետեւեալ պատմութիւնն աս աւազակապետին բիւրաւոր գործքերէն մէկն է:

Գիշեր մը Պոֆրեմոն մարգիդուհին սենեկին մէջ կարդալու եւ գրելու զբաղած ատեն, իսկզբան ծխանին մէջէն շարժում ու աղմուկ մը ականջը կը հասնի. մէյ մ'ալ ինչ տեսնէ, միւրիկ ամպ մը ելլելէն, խել մը ծիծառի բոյներ եւ փլիված պատի կտորուանք խառնիխառն վար թափուելէն ետքը, ոտքէն մինչեւ գլուխ սպառազինեալ անձ մ'երեւան կ'ելլէ: Բայց որովհետեւ իր իջնալով վառարանին մէջ եղած փայտերն ու խանձողները սենեկին մինչեւ մէջտեղը ասդին անդին ցրուած էր, առաջին գործքն եղաւ ունելիք մ'առնուլ եւ ցրուածները կարգաւորեալ եղանակաւ կրակարանին մէջ շարել ու տեղաւորել, մեծ գգուշութիւն ընելով որ վառուած խանձողները չըլլայ թէ ստքով գորգին վրայ կոխելով փչէ:

Այս ամենայն այսպէս տեղն ի տեղ լմնցնելէն ետեւ, դէպ մարգիդուհին կը դառնայ եւ խորին մեծաբանք մ'ընելով՝ կ'ըսէ. Տիկին, ներեցէք համարձակութեանս, կրնամ արդեօք իմանալ թէ որուն հետ խօսելու պատիւն ունիմ:

— Պարոն, ես Պոֆրեմոն տիկինն եմ. ձեր վրայ տեսածներուս ամէն մէկ բանը, այս ինքն զձեզ չճանչնալս, ձեր արտաքին գողի կերպարանքը, բայց մանաւանդ ձեր քաղաքավար վարմունքն ու իմ կահ կարասեացս վրայ ունեցած մեծ հոգաբարձութիւննիդ, ինծի անյուշանելի առեղծուածներ կու դան. եւ չեմ կրնար երեւակայել թէ ինչու այսպիսի տարածամ ատեն սենեակս կու գայ:

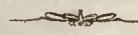
— Տիկին, ձեր բնակութիւնը գալու ամենեւին միտք չունէի: . . . Շնորհք ըրէք, մինչեւ տան դուռը հետո եկէք, ըսաւ, մէջքի գօտիէն ատրճանակ մը քաշելով եւ մէկալ ձեռքը վառուած ճրագ մ'առնելով:

— Բայց, Պարոն . . . :

Տիկին, կ'աղաչեմ աճապարեցէք կրկնեց մէկալ՝ ատրճանակը պատրաստելով. մէկտեղ վար իջնալ, դուռը դռնապանին հրամայեցէք որ դուռը բանալու չուանը քաշէ: . . . Բայց նախ կրկնողակնիդ վրանիդ առէք, տիկին, եւ գիշերային հագուստով մի կենաք, ինչու որ դուրսը խիստ ցուրտ է:

Անձանութիւն ամէն ըսածներն ուզած եղանակուն ի գործ դրուեցան. սակայն Պոֆրեմոն տիկինն այնչափ խռոված ու այլալած էր, եւ ծնկուրներուն զօրութիւնն անանկ կտրած էր, որ դիւական մարդուն դռնէն դուրս ելլելէն ետքը, քիչ մ'ատեն դռնապանին խուցը նստելու ստիպուեցաւ: Հոն կեցած ատենը՝ բնակարանին դէպ ի ծամբայ նայող պատուհանին զարնուիլ կը լսէ, ձայն մ'ալ մէկտեղ որ կ'ըսէր. Պարոն դռնապան, ես Գարդուշն եմ, Գարդուշ. ըսածիս աղէկ միտ դիր. աս գիշեր տանեաց վրայ մէկ երկու միոն ծամբայ ընելու ստիպուեցայ, որովհետեւ ոստիկանութեան լրտեսներն եւ տեւէս ինկած՝ զիս կը հալածէին: . . . : Միաս բարով, վաղը չէ մէկալն օր վրաս մանրամասն տեղեկութիւն կ'առնուք:

Պոֆրեմոն տիկինն իր խուցը դառնալով՝ երկին արթնցնել տուաւ, որն որ իր զարհուրած ամուսինը համոզել կ'ուզէր թէ տեսածը՝ երազի մէջ երեւցած ճիւղ մ'ըլլայ: Բայց ասոր վրայ քանի մը օր անցնելէն ետքը, տիկինը մեծարանօք եւ ճարտարութեամբ գրուած ջատագովութեան ու շնորհակալութեան նամակ մը կ'ընդունի, որուն մէջ իր անձին համար ապահովութեան գիր մ'ալ կար, միանգամայն ուրիշ թուով մը՝ որով նոյն տիկինը կամայն ու հաճոյիցը կը ձգուէր իր ուղած տասուերկու ընտանիքներու նոյնպիսի ապահովութեան գիրեր տալու: Նամակէն յառաջ պղտիկ տուփ մ'ալ եկած էր, մէջը առանց կապճի գեղեցիկ ադամանդով մը: Աս քարին՝ 1000 թալեր գին կտրուեցաւ, եւ Պոֆրեմոն մարգիդը Նոգրե-Տամ եկեղեցւոյն գանձապետին յանձնեց, որ Օդէլ-Տիէօ կոչուած անկեղանոցին հիւանդներուն համար գործածուի:

ԲԱՐՈՅԱՎԵՊ

ԱՄԱՅԻ ԿՂԶԻՆ

Իր ծերունի հայրը՝ պատուական ու քաջ պաշտոնակալ մըն էր, որն որ թէեւ այնչափ հարուստ չէր, սակայն ուղած էր որ որդին, իր նախնեացը պէս՝ կենացը գեղեցիկ տարիներն իր թաղաւորին ու հայրենեաց ծառայութեան մէջ անցընէ։

Բնութեամբ քաջ ու աներկիւզ երիտասարդը հօրը կամքին հնազանդած էր. բայց շատ անգամ սրտին մէջ բնութեան ձայնը կը լսէր։ Կը վախճար որ գուցէ իր ծառայութեան ժամանակը չլինեցած՝ հայրը մեռնի, եւ ինք անոր ծերութեան նեցուկն ըլլալու միջոցաւ թաղաւորութենէն զրկուի։

Անգղիացեաց նաւերուն հետ զարնուելէն յառաջ՝ Կոմսին հետ խօսակցելով, սրտաշարժ եղանակաւ մը անոր բնած էր. Գուր ինծի այնչափ սէր ու գութ ցուցուցիք, որ ձեզմէ շնորհք մը խնդրելու կը համարձակիմ։ Թշնամին առջեւնիս է, հիմայ պատերազմի նշանը կը տրուի. ես պարտքս կը կատարեմ։ Եթէ մեռնելու ըլլամ, մարմինս ալիքներուն մէջ չնետուած, կաղաչեմ՝ աս մատանին ձեռքէս հանեցէք, որն որ հանգուցեալ մօրս էր. եւ Գաղղիա որ դառնաք, ծեր հօրս խրկեցէք ու բուժէք որ որդին մեռնելէն յառաջ՝ իր օրհնութիւնը խնդրած է։

Նոյն մատանին տակաւին մեծանձն եւրիտասարդին մատն էր։ Կարողոս կոմսը խիստ շարժած, զգուշութեամբ մատեն հանեց եւ իր կրծոցը վրայ դրաւ։ Երբ որ դժբախտին մարմինն այնչափ աշխատութեամբ բացած նեղ փոսին մէջ դրաւ, աչուրներուն արցունքովն անոր երեսները կը թրջէր։

Գիակը՝ միայն առանձին գետնէն վերջնէն ու ըստ պատշաճի փոսին մէջ զետեղելն իր կարողութենէն վեր էր։ Փիլիպպոս աս տեսնելով՝ շուտ մ'օգնութեան հասաւ։ Կոմսը թշնամիոյն ըրած օգնութիւնը չմերժեց. բայց աչուրներն անոր վրայ չդարձուց։ Լուութեամբ սկսած էին աս իրենց տխուր դործքը կատարել ու լուութեամբ ալ շարունակեցին։

Ան միջոցին լիալուսինն ելած էր, եւ իր բոլոր պայծառութեամբ կը փայլէր, երբ որ ասոնք վերջին գերեզմանը փորեցին լինեցողին։ Փիլիպպոս նոյն ետքի դիակին դէմքին գծագրութենէն ճանչցաւ որ Աշիլին երկրորդ նաւաստապետն է։ Աս տեսքէն՝ վրէժխնդրութեան ոգին դարձեալ սրտին մէջ զգուռեցաւ, միտքը գալով որ քանի մ'օր յառաջ Կարողոս կոմսը զինքն ան մարդուն ձեռքովն անդորմ ու նախապաշտ կերպով չարչարել տուած էր։

Մէկէն գոյնը նետեց, եւ սրտին զայլուցքն ան ատիժանի սաստկացաւ որ հաղիւ կրնար արտաբերուած ծածկել։ Բայց շուտ մը միտքը գալով որ նոյն մարդը՝ կոմսին հրամանին պարզ գործիքն եղած էր,

անոր դէմ ատելութիւնը նորէն զրգուռեցաւ։

Բու ատելութիւնդ է, բռնաւոր, ըսաւ մտքէն, որ աս թշնամինքն ալ բոլոր միւսներուն վրայ աւելցուց։ Եւ նոյն առտն այնպիսի վրէժխնդրութեան ու կատաղութեան հայեցուածք մ'արձակեց Կարողոսին վրայ, որ անիկայ չէր կրնար չիմանալ։ Եւ որովհետեւ պատճառը չէր գիտեր, անոր համար սաստիկ այլայլեցաւ, տեսնելով որ այնպիսի տխուր պաշտօն մը կատարած ատեննին ալ՝ Փիլիպպոս չէր գաղբեր զինքը նախատելէն։ Ուստի ինքն ալ իր կողմանէ անոր թշնամանայից եւ արհամարհական եղանակաւ մը նայեցաւ։

Մերովիլ մոռնալով որ նախ ինքն էր թշնամութիւնը նորոգողը, բարկացաւ եւ Կոմսին բնաւ. Կ'աղաչեմ, մի մոռնալ որ իմ վրաս արձակած ամբարտաւան նայեցուածքնիկ օգուտ չունի։ Ուստի զանոնք մեծ բանի տեղ գնդակներուն պահեցէք, եթէ կողմնի մէջ այնպիսի մարդ գտնելու ըլլաք։

Գուրն ալ այնպիսի մարդիկ փնտռէ, պատասխանեց Կարողոս աներկիւզութեամբ, որոնք կարենան քաւ անորք թշնամանաց տանիլ. բայց գիտցիք որ ես անոնց չեմ կրնար համբերել։ Եւ խօսքը՝ կեղծեալ հանդարտութեամբ մը աս կերպով շարունակեց. Պարոն Մերովիլ, ուզելով ձեզի հետ քաղաքավարական եղանակաւ խօսիլ, ձեզմէ կը խնդրեմ որ շնորհք ընէք ասկից հեռանալը։ Գուր կողմնի միակ բնակելի տեղը գրաւած էր, ուր ես զձեզ ամենեւին անհանգիստ չըրի։ Արդ կարծեմ որ չափէն աւելի բան մը պահանջած չեմ ըլլար, եթէ իմ չափաւորութեանս դիմացը կը խնդրեմ որ զիս աս ամայի կողմնին անհանգիստ չընէք։

Եթէ իմ բոլոր ապահովութիւնս, պատասխանեց Փիլիպպոս արհամարհական կերպով ժպտելով, Էսդէն կոմսին չափաւորութեան վրայ հաստատուած ըլլար, աղէկ դիտեմ որ իմ բնակութենէս հոս ալ կը վաւերանայի, ինչպէս որ ծնողացս տնէն յաջորդապէս։ Սակայն հոս իրաւունքս կը պաշտպանեմ. եւ վայ անոր որն որ կը յանդգնի նոյն իրաւունքս դէմ բան մ'ընելու։

Աս սպառնալիքն ըրած ատեն նաւաստապետին մարմինն աւազի տակ թագելը լինեցողած էին։ Կոմսը տխուր լուութիւն մը կը պահէր։ Աշխատութենէն խիստ յոգնած ըլլալով, իրեն բարեկամն եղող պաշտօնակալին գերեզմանին վրայ նստաւ։ Նոյն դիակներուն տեսքէն միտքն եկած էր որ իր սիրելի մօրեղբայրն ալ անտաւրակոյ միւսնոյն դժբախտ վիճակին մէջ ինկած պիտի ըլլայ. եւ ալ չընայով ինք զինքը բռնէլ՝ սկսաւ դառնապէս լալ։

Փիլիպպոս թշնամիութեամբ արցունքը, երակն վրայ նկարուած վճատութիւնն ու սաստիկ տառապանքը տեսնելով, սիրտը շարժեցաւ։ Նախընթաց օրը խղճմանքի խայթեղէն կրած տառապանքը միտքն եկաւ, եւ մտածեց որ եթէ ինք հիմայ իր դժբախտութիւնը չարաչար կը գործածէ, զարմանալի բան չէ որ Կոմսն ալ

նաւուն մէջ ունեցած իշխանութիւնն առէր զործածած չըլլայ։

Քիչ մը ատեն աս մտածմունքներով աչուրները թշնամիոյն վրայ սեւեռած կեցաւ։ Լուսինն անոր կերպարանքը կը լուսաւորէր. բարկութեան կարմրութիւնն աներեւոյթ եղած էր, գոյնը նետած, եւ աչացը մէջ ցաւոց ու անձկութեան նշաններ կ'երեւային։ Աս փոփոխութիւնը դիտելով, Փիլիպպոսին սիրտն այնպէս շարժեցաւ, որ միտքն եկաւ որ իրմէ թողութիւն խնդրէ եւ առնու հետը հովիտը տանի։

Ինք այնպէս վարանեալ կեցած ատեն Կոմսն աչուրները վեր վերցուց, եւ անհամբերութեամբ մը ձեռքով անոր նշան բրաւ, իբր հրամայելով որ զինքը թողու երթայ։ Փիլիպպոս չընայով իր անձին վրայ բռնութեամբ մ'ընել եւ հպարտութեամբ յաղթել, ներքուստ բոլորովն խռոված՝ ելաւ գնաց։

Կոմսն իր բարեկամ՝ պաշտօնակալին գերեզմանին վրայ նստած էր։ Գլուխն երկու ձեռքին կը թնցուցած՝ կը կենար։ Զինքն երկայն ատենէ վեր ընկճող տիպաւորութիւնն ու տրոմուութիւնը ան աստիճանի վրան ծանրացած էին, որ եւ ոչ ուղած կամ կրցած էր պատասխան տալ Փիլիպպոսին վերջին անգամ ըրած սպառնալեաց որոնք տակաւին ականջին մէջ կը հնչէին. մտացը շփոթութիւնն ու խռովութիւնը լեզուն բերնին մէջ կապածի պէս էր։ Բոլոր կեանացը մէջ աս առաջին անգամ էր որ նախապատից խօսքերէն սկսուած կռուոյ մը իր լուութեամբ վերջ տուած էր։

Հանգչելու սաստիկ հարկաւորութիւն ունենալով, իշխանական կերպով մը հրամայած էր Փիլիպպոսին որ անկից հեռանայ, մոռնալով որ իր թշնամին այս կերպ հրամանները հասարակօրէն բանի տեղ չէր դնէր. Իսկ Փիլիպպոս աս անգամ հնազանդած էր։

Քանի մը ըրալէ ետքը կոմսը ցաւերէն ընկճեալ՝ գլուխը վեր վերցուց եւ չորս կողմը նայելով, հաճութեամբ տեսաւ որ ինք առանձինն է։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ

Կոմսին մարմնոյն կաղմուածքը, որն որ խիստ զօրաւոր էր, կղզին գալէն ետեւ շատ տկարացած էր։ Ասոր գլխաւոր պատճառն էր, իր սիրելի մօրեղբորն ու բարեկամներուն յիշատակը, խղճմանաց խայթթը՝ որն որ զինքը ներսէն անհանգիստ կ'ընէր, եւ գտնուած վիճակին վրայ զգացած մեծ անհամբերութիւնը։ Նոյն վիճակին իրեն այնչափ աւելի թշուառ ու զարհուրելի կու գար, որչափ որ մինչեւ նոյն ժամանակը փափկութեան ու դիւրութեան վարժած էր։ Նոյնպէս վերջին օրերը կրած արտաքին աշխատութիւնն ու ներքին իր տկարանալուն քիչ օգնած չէր։

Չոր ապառաժի մը վրայ կամ ծառի մը տակ պառկելով՝ միայն բաւական էր իր առողջութեան վնասելու. որովհետեւ նոյն օգտաբանին ցողը՝ գիշերը դուրս անցնողներուն խիստ վնասակար է։